

ŞEYHÜ'L-İSLÂM ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ'YE NİSPETİ HATALI ESERLER

The Books That Were Wrongly Attributed to Shaykh al-Islâm Zakaria al-Ansârî

Nurettin YILDIRIM

Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü, Diyarbakır, Türkiye orcid.org/0257dtg16

PhD student, Dicle University Institute of Social Sciences Department of Basic Islamic Sciences, Diyarbakır, Türkiye

✉ yildirimmurettin56@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0905-8105>

📌 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 20.11.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2023

” Atıf / Cite as: Dinçer, Evren - Yıldırım, Nurettin. “Şeyhü'l-İslâm Zekerıyyâ el-Ensârî'ye Nispeti Hatalı Eserler”. *Mütefekkir* 10/20 (2023), 569-586.
<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1405397>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

ŞEYHÜ'L-İSLÂM ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ'YE NİSPETİ HATALI ESERLER

Öz

Memlûkler döneminin önde gelen âlim ve kâdilkudâtlarından biri kabul edilen Şeyhü'l-İslâm Zekerîyyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, mantık, Arap dili ve edebiyatı gibi İslâmî ilimlerin hemen her dalında pek çok ihtisâr ve şerh türü eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin büyük bir bölümü, tabakât kaynaklarında adlarının geçmesi ve çoğunun tahkik edilerek günümüze kadar ulaşması sayesinde Ensârî'ye aidiyetleri hususunda herhangi bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Fakat araştırmacılar tarafından tabakât kaynaklarında geçen bazı metinlerin yanlış anlaşılması; Ensârî'ye ait olup farklı isimleri bulunan eserleri ile ilgili her bir ismin müstakil birer eser telakki edilmesi ve başka âlimlere ait bazı çalışmaların ona sehven nispet edilmesi gibi nedenlerden ötürü nispet hataları yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada nispeti hatalı olduğu düşünülen eserlerden mevcut olanlar okunarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Mevcut olmayanlar ile ilgili ise kaynaklara başvurularak yanlış anlaşılmaya neden olabilecek sebepler tespit edilmeye çalışılmıştır. Metin analizi yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmanın sonucunda aslında Ensârî'ye ait olmayan pek çok eserin hatalı bir şekilde ona nispet edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Memlûkler, Literatür, Şeyhü'l-İslâm Zekerîyyâ el-Ensârî, Nispet Hataları.

The Books That Were Wrongly Attributed to Shaykh al-Islâm Zakaria al-Ansârî

Abstract

Shaykh al-Islam Zekerîyyâ al-Ansari (d. 926/1520), who is considered as one of the leading scholars and qadi al-qudâts (chief qadi) of the Mamluk period, wrote in almost every branch of Islamic sciences such as tafsir, hadith, fiqh, kalam, mysticism, logic, and the Arabic language and literature. The names of most of these books were mentioned in the tabaqat sources, and many of them were critically edited and have reached the present day, and for this reason, there is no dispute in attributing them to al-Ansari. However, the misunderstanding of some texts in the tabaqat, regarding some works that bear more than one name belonging to Ansari as an independent work, and some of the writings of other scholars were mistakenly attributed to him, causing wrong books to be attributed to him. Therefore, in this study, existing books believed to be incorrectly attributed to him were studied and subjected to content analysis. As for those that were not available, I tried to identify the reasons that might cause misunderstanding by going to the source. As a result of this study conducted using the textual analysis method, it was found that many works that did not actually belong to al-Ansari were incorrectly attributed to him.

Keywords: Islamic Law, Mamluks, Literature, Shaykh al-Islâm Zakaria al-Ansârî, Wrong Attribution.

GİRİŞ

Yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebelerle sonraki dönemleri etkileyen pek çok değerli âlim bulunmaktadır. Bunlardan birisi ilmî açıdan oldukça verimli sayılan bir bölgede yaşayan, İslâmî ilimlerde uzmanlaşmış, hocaları ve öğrencileriyle tanınmış, mensûb olduğu mezhepte önemli bir rol üstlenmiş Şeyhü'l-İslâm Zekerîyyâ el-Ensârî'dir (ö. 926/1520).

Ensârî, başta Kur'ân ilimleri olmak üzere hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf,

mantık, cedel,¹ münâzara, Arap dili ve belagâtı gibi aklî ve naklî ilimler alanında pek çok ihtisâr ve şerh türü eser telif etmiştir. Fakat Ensârî'nin telif ettiği bu eserlerin sayısı net bilinmemektedir. Bu sebeple araştırmacılar, Ensârî'nin eserleri hakkında farklı rakamlar zikretmişler. Örneğin Ensârî'nin çağdaşı sayılan ve biyografi âlimi olarak tanınan Necmüddîn el-Gazzî (ö. 1061/1651), onun kırk bir eserinin bulunduğunu söylemiştir.² Ensârî'nin eserleri üzerine bazı çalışmaları bulunan Şerkâvî (ö. 1227/1812) ise onun altmış eseri bulunduğunu ifade etmiştir.³ Ensârî'nin mahtût eserlerinin bulunduğu yerlerin tespitiyle ilgili bir makale yazan çağdaş araştırmacı Ahmed Abdülkâdir, onun doksan iki eserine yer vermiştir.⁴ Diğer bir çağdaş araştırmacı Târik Yûsuf Hasan Câbir ise Ensârî'nin seksen sekiz eserine ulaştığını ve bunun kendi dönemine kadar ulaşılan en yüksek sayı olduğunu iddia etmiştir.⁵ Araştırmacılar tarafından Ensârî'nin eserleri hakkında bir birinden farklı verilen bu rakamlardan hareketle ona nispet edilen eserler konusunda ittifak bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ensârî'nin farklı yönleriyle ilgili pek çok ilmi çalışma yapılmış/yapılmaktadır. Bu çalışmalarda yer yer ona ait olmayan bazı eserlerin çeşitli nedenlerle hatalı bir şekilde ona nispet edildiği olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı Ensârî'ye nispeti hatalı olduğu düşünülen eserleri ilmi bir zeminde ele almaktır. Bu bağlamda mevcut olan eserlere ulaşılarak içerik analizine tabi tutulacak, mevcut olmayanların ise kaynağına gidilerek yanlış anlaşılmaya neden olan sebepleri tespit edilmeye gayret gösterilecektir. Bu sayede nispeti hatalı olduğu düşünülen eserlerin tespit edilmesi sağlanarak sonraki araştırmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ

Şâfiî mezhebinin önemli şahsiyetlerinden biri kabul edilen Ensârî'nin tam adı, "Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerıyyâ el-Ensârî es-Süneykî el-Kahirî el-Ezherî eş-Şâfiî'dir."⁶ Ensârî, 824/1421 tarihinde Mısır'ın doğusunda bulunan Süneyke beldesinde doğmuştur.⁷ Nesebinin Me-

¹ Cedel ilmiyle ilgili bilgi için bk. Hasan Demir, "Seyfuddîn el-Âmidî'nin Gâyetü'l-Emel fi İlmi'l-Cedel Adlı Eseri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2021), 256-278.

² Ebü'l-Mekârim (Ebü's-Suûd el-Gazzî Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî ed-Dımaşkî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkibi a'yânî'l-mi'etî'l-âsire*, nşr. Muhammed Ali Beydun, thk. Halil Mansur (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/203.

³ Abdullah b. Hicâzî b. İbrâhîm el-Ezherî eş-Şerkâvî Şerkâvî, *Fethu'l-kadirî'l-habîr bi-şerhi Teysîri't-Tahrîr* (Beyrut: Dârü'n-Nûr, 2013), 5.

⁴ Abdülkâdir Ahmed Abdülkâdir, "Zekerıyyâ el-Ensârî: Musannefâtühü ve emâkinü vücûdi mahtûtâtihâ", *Âfâku's-Sekâfe ve't-Türâs* 29/30 (2000), 170-188.

⁵ Târik Yûsuf Hasan Câbir, *Şeyhü'l-İslâm Zekerıyyâ el-Ensârî ve eseruhü fi'l-fikhi's-Şâfiî* (Amman: el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 46.

⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddî Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, ts.), 3/234.

⁷ Ebü Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül-büldân* (Beyrut: Dârü's-Sadr, 1977), 3/270; es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 3/234;

dine'deki Hazrec kabilesine dayandığı söylenmiştir.⁸ el-İmâm, el-Hâfız, Şeyhül-İslâm, Şeyhü meşayihül-İslâm ve Zeynuddin gibi lakaplarla anılmıştır. Künyesi ise oğluna izafeten Ebü Yahyâ'dır.⁹

Ensârî, ilk eğitimini doğduğu belde olan Süneyke'de aldıktan sonra Kahire'ye gidip el-Ezher'e katılmıştır. Orada İslâmî ilimler alanına dair birçok metin ezberleyen Ensârî; İbnü'l-Mecdî (ö. 850/1447), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Rıdvân b. Muhammed el-Ukbî (852/1448), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Salih b. Ömer el-Bulkînî (ö. 868/1464) ve Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin (ö. 872/1468) de aralarında bulunduğu dönemin önde gelen birçok âliminden aklî ve naklî ilimleri öğrenmiştir.¹⁰

Küçük sayılabilecek yaşlarda ilim öğrenmeye başlayan Ensârî, genç yaşlarda icâzet alıp dönemin çeşitli medreselerinde ders ve fetva vermeye başlamıştır.¹¹ Ensârî'nin ders halkasına İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden katılanlar olmuştur. Bunlar arasında Ebü'l-Hasen el-Bekrî (ö. 952/1545), Şehâbeddin er-Remlî (ö. 957/1550), Abdulvehhâb eş-Şa'ranî (ö. 973/1565), İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Bedreddin el-Gazzî (ö. 984/1577) ve Şemseddin er-Remlî (ö. 1004/1596) gibi tanınan âlimler de yer almıştır.¹²

Ensârî, âlim kişiliğiyle şöhret bulunca kendisine dönemin sultanları tarafından Şâfiî mezhebinin kâdilkudâtlık görevi teklif edilmiştir. İlk başlarda bu teklifi kabul etmeyen Ensârî, devlet erkânının araya girmesi ve koştugu şartların dönemin sultanı tarafından kabul edilmesi neticesinde 886/1481 tarihinde bu göreve getirilmiştir.¹³ Ensârî, bu görevine yirmi yıldan fazla bir süre boyunca devam etmiştir.¹⁴ Ensârî 904/1498 tarihinde kuvvetinin azaldığını ve gözlerinin zayıflandığını ileri sürerek görevini bırakmak istediye de dönemin sultanı el-Melikü'z-Zâhir Kansu (ö. 906/1500), onun bu talebini

Abdülkâdir b. Şeyh b. Abdullah Ayderûs, *en-Nûrû's-sâfir 'an ahhâri'l-karni'l-âşir*, thk. Ahmed Hâlû - Mahmûd El-Arnâvud (Beyrut: Dârü's-Sadr, 2001), 172.

⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî Cemal, *Fütûhâtü'l-vehhâb bi-tavzîhi Şerhi Menhecî't-tullâb (Hâşiyetü'l-Cemel)* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/5.

⁹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/198; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002), 3/15; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn terâcimü musannifi'l-kutûbi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 1/733.

¹⁰ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/198-200; Cengiz Kallek - Ahmet Özel, "Zekeriyyâ el-Ensârî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2013), 44/212.

¹¹ Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbüddîn Ahmed el-Hanefî İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*, thk. Muhammed Mustafa (el-Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-'Amme li'l-Kitâb, 1984), 5/371; es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 3/237; Ayderûs, *en-Nûrû's-sâfir*, 176.

¹² el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/200-2001; Ahmet Özel, "Remlî, Şehâbeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2007), 34/565.

¹³ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 3/238; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 3/184; Ayderûs, *en-Nûrû's-sâfir*, 176; el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/201.

¹⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 3/448, 5/370.

reddetmiştir.¹⁵ Fakat Ensârî, güçten düşmesi sebebiyle bayram hutbelerini okuyamayacak ve saraydaki toplantılara da katılamayacak bir duruma gelince 906/1500 tarihinde azledilmiştir. Onun yerine Muhyiddin Abdülkâdir b. Nakîb (ö. 922/1517) atanmıştır.¹⁶ Ensârî, halkın isteği ve ısrarıyla yaklaşık dört ay sonra kâdilkudâtlık görevine tekrar getirilmiştir.¹⁷ Ne var ki sağlık sorunlarından ötürü yaklaşık altı ay gibi kısa bir süre sonra görevini bir daha bırakmak zorunda kalmıştır. Ensârî, görevinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra âmâ olmuş, hayatının geri kalanını tadrîs, telîf ve fetvâ gibi ilmi faaliyetlerine adanmıştır.¹⁸

2. ENSÂRÎ'YE NİSPETİ HATALI ESERLER

Genel anlamda hem klasik hem de modern dönemde çeşitli nedenlerle nispet hataları yapılabilmektedir. Bu hatalar bazen bir mezhebin/âlimin görüşünün başka mezhebe/âlime atfedilmesi şeklinde,¹⁹ bazen de bir âlimin eserinin başka âlime isnat edilmesi biçiminde olmuştur. Aynı durum Ensârî için de söz konusudur.

Zira Ensârî'ye ait olmayan bazı eserler ona nispet edilmiştir. Ayrıca ona ait olup farklı isimleri bulunan eserleri ile ilgili her bir ismin müstakil birer eser telakki edilmesi sebebiyle de nispet hataları yapılmıştır. Bu bağlamda aşağıda zikredilecek eserlerin Ensârî'ye nispetinin hatalı olduğu düşünülmektedir.

2.1. *Netâicü'l-efkârî'l-kudsiyye* (نتائج الأفكار القدسية)

Netâicü'l-efkârî'l-kudsiyye, hâşiye türü bir eser olup tam adı *Netâicü'l-efkârî'l-kudsiyye fî beyâni me'ânî Şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye li Şeyhilislâm Zekerîyyâ el-Ensârî'dir*. Bu eser, Târik Yûsuf Hasan Câbir tarafından Ensârî'ye nispet edilmiştir.²⁰ Ancak söz konusu hâşiye Mustafa b. Muhammed b. Ahmed b. Musa el-'Arûsî'ye (ö. 1293/1877) aittir. Zira söz konusu hâşiyenin mukaddimesinde bizzat 'Arûsî, eserin kendisine ait olduğunu açıkça ifade etmiş ve telif süreciyle ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur.²¹

¹⁵ Ahmed b. Muhammed b. Ömer Şehâbeddin İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zamân ve vefeyâtü's-şüyüh ve'l-akrân*, thk. Abdulaziz Fayyad Harfûs (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2000), 355.

¹⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, 3/448; İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zamân*, 357, 369, 395, 401. İbn İyâs'ın bildirdiğine göre, hicri 906'da Ensârî'nin gözleri epey zayıflamış kapısını kapatıp kendisini azletmiş, yerine Muhyiddin Abdulkadir İbn Nakîb atanmıştır. İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, 3/401.

¹⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, 3/448; 4/12; İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zamân*, 388-389.

¹⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, 4/12; 5/370; Kallek - Özel, "Zekerîyyâ el-Ensârî", 44/213.

¹⁹ Hasan Demir, *Bir Mezhebin Diğer Mezhebi Temsili* (İstanbul: Sonçağ Akademi Yay., 2021), 172-173.

²⁰ Câbir, *Şeyhü'l-İslâm Zekerîyyâ el-Ensârî ve eseruhü fî'l-fikhi's-Şâfiî*, 57.

²¹ Mustafa b. Muhammed b. Ahmed b. Musa el-'Arûsî el-Arûsî, *Netâicü'l-efkârî'l-kudsiyye fî beyâni me'ânî Şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye li şeyhilislâm Zekerîyyâ el-Ensârî*, thk. Abdolvâris Muhammed Ali (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 1/7-8.

Söz konusu haşiyenin muhakki de aynı bilgilere yer vermektedir.²² Kaldı ki eser, tabakât ve çağdaş kaynaklarında da ‘Arûsî’ye nispet edilmiştir.²³ Dolayısıyla ilgili eser ‘Arûsî’ye ait olup Ensârî’nin tasavvuf ilmine dair *İhkâmü’l-delâle ‘alâ tahrîri’r-Risâle* adlı çalışmasının haşiyesidir.²⁴ Ayrıca Câbir dışın-da söz konusu haşiyeyi Ensârî’ye nispet eden başka bir kimse tespit edil-memiştir. Muhtemelen Câbir, nispeti sehven yapmıştır. Çünkü o, ilgili başlık altında eserin kim tarafından neşredildiği bilgisine dahi yer vermiştir.²⁵

Söz konusu haşiyeye Abdolvâris Muhammed Ali tarafından dört cilt ola-rak tahkik edilerek neşredilmiştir.²⁶

2.2. Edebü’l-kâdî (أدب القاضي)

Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657), *Keşfü’z-zunûn*’da Şâfiî mezhebine mensup olup “Edebü’l-kâdî” konusunda eser telif eden âlimler arasında Ensârî’nin ismini de zikretmiştir.²⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa (Babanî) (ö. 1839-1920) da *Hediyetü’l-ârifin*’de Ensârî’nin telifâtları arasında *Edebü’l-kâdî* isminde bir esere yer vermiştir.²⁸ Bu bilgilerden hareketle Ensârî’nin *Edebü’l-kâdî* is-minde müstakil bir eserinin bulunduğu düşünülmüştür. Fakat bu bilgiler-den hareket ederek Ensârî’ye bu isimle müstakil bir eserin nispet edilmesi doğru değildir. Zira *Keşfü’z-zunûn*’un ilgili bölümünde, “Edebü’l-kâdî” konu-sunda eser yazan Şâfiî âlimlerin isim listesine yer verilirken yazdıkları eser-lerin isimleri zikredilmemiştir. Dolayısıyla Ensârî’nin “Edebü’l-kâdî” konu-sunda bu adla bir eser yazmış olma ihtimali olduğu gibi başka bir isimle de yazmış olma ihtimâli vardır. *Hediyetü’l-ârifin*’de ise Ensârî’ye ait eserlerin listesi verilirken onun “Edebü’l-kâdî” konusuyla ilgili bilinen ve günümüze kadar ulaşan *‘Îmâdü’r-rızâ bi-beyâni Edebi’l-kazâ* adlı eserine yer verilme-den sadece *Edebü’l-kâdî* adında bir eser zikredilmiştir.²⁹ Buna göre söz ko-nusu isimle aslında *‘Îmâdü’r-rızâ bi-beyâni Edebi’l-kazâ* adlı eserin kaste-dilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Aksi takdirde her iki eserinin de ismi ayrı ayrı zikredilmesi gerekirdi. Çünkü Ensârî’nin “Edebü’l-kâdî” konusuyla ilgili *‘Îmâdü’r-rızâ bi-beyâni Edebi’l-kazâ* adlı eseri pek çok kaynakta geç-mekte ve bu eser günümüze kadar ulaşmış bulunmaktadır.³⁰ Binâenaleyh

²² el-Arûsî, *Netâicü’l-efkârî’l-kudsîyye*, 1/5.

²³ İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdadî, *Hediyetü’l-ârifin, esmâ’ü’l-mü’ellifin ve âsârü’l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî, ts.), 2/459; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi’u’s-şürûh ve’l-havâşî* (Ebüzabî: el-Mecme’ü’s-Sekâfî, 2004), 2/1124; İrfan Gündüz, “el-Arûsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1991), 3/424.

²⁴ el-Arûsî, *Netâicü’l-efkârî’l-kudsîyye*, 1/4-5; el-Habeşî, *Câmi’u’s-şürûh*, 2/1124.

²⁵ Câbir, *Şeyhü’l-İslâm Zekerîyyâ el-Ensârî ve eseruhû fi’l-fikhi’s-Şâfiî*, 57.

²⁶ el-Arûsî, *Netâicü’l-efkârî’l-kudsîyye*, 1/1-2.

²⁷ Mustafâ b. Abdullâh el-Kostantîni el-Osmâni Kâtip Çelebi (Hâci Halife) Çelebi, *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî, ts.), 1/41.

²⁸ Bağdadî, *Hediyetü’l-ârifin*, 1/373.

²⁹ Bk. Bağdadî, *Hediyetü’l-ârifin*, 1/373.

³⁰ Ebû Yahyâ Zeynüddin Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî,

Hediyetu'l-ârifîn müellifinin bu eserden habersiz olduğu düşünülemez. Bu bağlamda her iki kaynaktan geçen “*Edebü'l-kâdî*” terkibinden Ensârî'ye ait İslâm muhâkeme hukukuna dair bir eser kastedilmiş olmalı ki o da *‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ* adlı eserdir. Ayrıca çağdaş araştırmacılardan Ahmet Abdülkâdir de *Edebü'l-kâdî* ismiyle Ensârî'ye nispet edilen eserin ona ait *‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ* adlı eser olabileceğini söylemiştir.³¹

Ensârî'nin bazı eserlerini tahkik eden ve onun eserleri hakkında detaylı sayılabilecek bilgiler veren Ahmed Ali Abdulâl-Halil Mehdud Halil de ona (Ensârî) ait *Edebü'l-kâdî* adında bir eserin varlığını tespit edemediklerini ifade etmişlerdir.³² Bu nedenlerle *‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ* adlı eserle birlikte ayrıca *Edebü'l-kâdî* isminde müstakil bir eserin Ensârî'ye nispet edilmesi hatalı olduğu söylenebilir.

2.3. Muhtasaru edebi'l-kadâ (مختصر أدب القضاء)

Ahmed Abdülkâdir, Necmeddin el-Gazzî'nin (ö. 1061/1651) *el-Kevâkibü's-sâ'ire* adlı eserinden naklen *Muhtasaru edebi'l-kadâ* ismiyle Ensârî'ye müstakil bir eser nispet etmiştir.³³ Fakat söz konusu isimle Ensârî'ye ait *‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ* adlı eserin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ahmed Abdülkâdir, söz konusu eserin İsa b. Osman b. İsa el-Gazzî'nin (799/1397) *Edebü'l-hükâm fî sülûk-i turuki'l-ahkâm* adlı eserinden ihtisâr edildiğini söylemiştir.³⁴ Ensârî'ye ait *‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ* adlı eser de aslında *Edebü'l-Hukkâm* adlı eserden ihtisâr edilmiştir.³⁵ Ayrıca *el-Kevâkibü's-sâ'ire*'de geçen “Muhtasaru edebü'l-kadâ” terkihi; edebü'l-kadâ adlı eserin muhtasarı olarak anlaşılabilir gibi ismi farklı olup da aynı konuda telif edilen başka bir eser anlamına da gelebilir ki kanaatimizce bu ikinci mana kastedilmiştir. Çünkü Ensârî'nin “*edebü'l-kazâ*” konusunda bilinen ve mevcut olan tek eseri yukarıda ismi geçen *‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ* adlı muhtasar çalışmasıdır. Dolayısıyla her iki isimden aynı eserin kastedilmiş olma ihtimali yüksektir.

‘Îmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ (Aden: Matbaâtü'l-Fetât el-Cezire, 1941), 2; el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/203; Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifîn*, 3/50; el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh*, 2/1421.

³¹ Abdülkâdir, “Zekerîyyâ el-Ensârî: Musannefâtühû”, 170.

³² Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *Tahrîru Tenkîh'l-Lübâb*, thk. Ahmed Ali Abdulâl - Halil Mahmud Halil (Beyrut: Dâr'ü'l-Feth, 2023), 63-64.

³³ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 203; Abdülkâdir, “Zekerîyyâ el-Ensârî: Musannefâtühû”, 186.

³⁴ Abdülkâdir, “Zekerîyyâ el-Ensârî: Musannefâtühû”, 186.

³⁵ el-Ensârî, *‘Îmâdü'r-rızâ*, 2; İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdadî, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 3/50; el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh*, 2/1421.

2.4. Behcetü'l-Hâvî (بھجة الحاوي)

Keşfü'z-zunûn ve *Hediyetü'l-‘ârifn'* de Ensârî'nin *el-Hâvî's-sağîr* üzerine *Behcetü'l-Hâvî* adında bir şerhinin bulunduğu bilgisine yer verilmiştir.³⁶ Fakat mezkûr isimle Ensârî'ye ait *el-Ğurerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye* adlı eserin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Sehâvî, Ensârî'nin pek çok eseri şerh ettiğini, bunlardan birisinin de *Behcetü'l-Hâvî* olduğunu ve bu şerhine *el-Ğurerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye* adını verdiğini açıkça ifade etmiştir.³⁷ Sehâvî'nin verdiği bu bilgiler tamamen doğrudur. Zira Ensârî'nin *Behcetü'l-Hâvî* üzerine söz konusu isimle hacimli, bir eseri bulunmakta ve günümüze kadar da ulaşmış bulunmaktadır.³⁸

el-Havî's-sağîr adlı eser Abdülğaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvîni'ye (ö. 665/1266) ait Şâfiî fihhına dair bir eserdir.³⁹ *Behcetü'l-Hâvî* ise İbnü'l-Verdî'ye (ö. 749/1349) ait *el-Hâvî's-sağîr*'in manzumesi olan ve daha çok *el-Behcetü'l-Verdiyye* ismiyle bilinen eserdir.⁴⁰ Sehâvî, *el-Behcetü'l-Verdiyye*'yi *el-Hâvî's-sağîr*'e izafe ederek "*Behcetü'l-Hâvî*" şeklinde kısaltmaya gitmiştir. Bu ayrıntı göz ardı edildiğinde, Ensârî'nin *el-Hâvî's-sağîr* üzerine *Behcetü'l-Hâvî* adında müstakil bir şerhi olduğu yanlışına düşülebilir.⁴¹ Ahmed Abdülkâdir'in de *Keşfü'z-zunûn* ve *Hediyetü'l-‘ârifn'*den naklen söz konusu eseri (*Behcetü'l-Hâvî*) zikredip bulunduğu yerle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemesi⁴² Ensârî'ya ait böyle bir eserin bulunmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Ahmed Ali Abdulâl-Halil Mehmud Halil de Ensârî ait böyle bir eserin varlığını tespit edemediklerini ifade etmişlerdir.⁴³ Dolayısıyla *el-Ğurerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye* dışında *Behcetü'l-Hâvî* adında müstakil bir eserin Ensârî'ye nispet edilmesinin hatalı olduğu söylenebilir.

2.5. Şerhü'l-Asl (شرح الأصل)

Zekeriyâyâ el-Ensârî'nin Veliyyuddin İbnü'l-Irâkî'ye (ö. 826/1423) ait *Tenkîhü'l-Lübâb* adlı eserle ilgili şu üç farklı çalışması bulunmaktadır:

Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb,⁴⁴

³⁶ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/626; Bağdadî, *Hediyetü'l-‘ârifn'*, 1/374.

³⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-İlâmi*, 3/236.

³⁸ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *el-Ğurerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (b.y.: Matbaatü'l-Meymene, ts.), 1/2-3.

³⁹ Cengiz Kallek, "el-Hâvî's-Sağîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2000), 16/535.

⁴⁰ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/626; İsmail Durmuş - Ali Şakir Ergin, "İbnü'l-Verdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2000), 21/239.

⁴¹ İsmail Narin, *Zekeriyâyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb* (Ankara: İlahiyat Yay., 2021), 107.

⁴² Abdülkâdir, "Zekeriyâyâ el-Ensârî: Musannefâtühü", 173.

⁴³ el-Ensârî, *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*, 63-64.

⁴⁴ Tespit edebildiğimiz kadariyla *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb* halen tahkik edilmemiştir.

Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb,

Tuhfetü't-tullâb bi şerhi Tahrîri Tenkîhi'l-Lübâb.

Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb adlı eser *Tenkîhü'l-Lübâb*'ın şerhi,⁴⁵ *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb* ise onun (*Tenkîhü'l-Lübâb*) ihtisârıdır. *Tuhfetü't-tullâb bi şerhi Tahrîri Tenkîhi'l-Lübâb* ise Ensârî'nin kendi ihtisârı üzerine telif ettiği şerhtir.⁴⁶ Bu eserlerin telif sıralaması da muhtemelen yukarıdaki gibidir. Öyle olmasa bile *Fethu'l-vehhâb* adlı eserin *Tuhfetü't-tullâb*'tan önce telif edildiği kesin gibidir. Zira Ensârî, tekrara düşmemek için *Tuhfetü't-tullâb*'ın pek çok yerinde *Fethu'l-vehhâb*'a atıfta bulunmaktadır.⁴⁷ Fakat bunu yaparken *Fethu'l-vehhâb* ismini serâhaten zikretmek yerine “Şerhü'l-Asl” kavramını kullanmaktadır.⁴⁸ Bu kavramda geçen “Asıl”dan maksat yukarıda ismi geçen İbnü'l-İrâkî'nin *Tenkîhü'l-Lübâb* isimli çalışmasıdır. Çünkü *Tenkîhü'l-Lübâb*, Ensârî'ye ait *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*'ın aslıdır. “Şerh”ten maksat ise yine yukarıda ismi geçen ve Ensârî'ye ait *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb*'dır. Bu eser, *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*'ın aslı olan *Tenkîhü'l-Lübâb*'ın şerhidir. Ensârî'nin bu yöntemi aslında diğer eserlerinde yaptığıyla uyumlu bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ensârî, *el-Ğurerü'l-behiyye*'yi ihtisâr ettiği *Hulâsetü'l-fevâidi'l-mahviyye fi şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye* adlı eserinde de benzer bir usulle *el-Ğurerü'l-behiyye*'ye atıfta bulunurken bu eseri kastederek “*el-Asıl*” kavramını kullanmaktadır.⁴⁹ Ensârî'nin eserleri arasındaki bu detayı gözden kaçırarak Târik Yusuf Hasan Câbir, ona “Şerhü'l-Asl” ismiyle müstakil bir eser nispet etmiştir.⁵⁰ Kanaatimizce Câbir'in böyle bir hataya düşmesinin nedeni Ensârî'ye ait yukarıda ismi geçen *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb* adlı şerhine vakıf olmasıdır. Zira Câbir'in söz konusu tezinin kaynakçasında bu şerh bulunmamaktadır. Bu sebeple “Şerhü'l-Asl” ismiyle müstakil bir eserin Ensârî'ye nispet edilmesinin hatalı olduğu söylemek mümkündür. Zira Ensârî'nin söz konusu kavramla (Şerhü'l-Asl) kendisine ait *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb* adlı eserini kastettiği anlaşılmaktadır.

El yazma nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır: Chester Beatty 1477, 94, Dârü'l-kütübü'l-Mısriyye Kahire b (ب) 23815, 301, Mektebetü'l-Esedi'l-vataniyye Dımaşk 6586, 121, el-Mektebetü'l-Bedîriyye Kuds 341, 368, Mecme'ü'l-lügatu'l-'Arabiyye 489, 151. Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî el-Ensârî, “*Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb*”, (*er-Rakki'l-Menşûr* الرق المنشور) (Erişim 06 Nisan 2023). Biz sadece Mecme'ü'l-lügatu'l-'Arabiyye kütüphanesinde bulunan nüshaya ulaşabildik.

⁴⁵ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb* (Dımaşk: Mecme'ü'l-lügatu'l-'Arabiyye, 489), 4.

⁴⁶ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *Tuhfetü't-tullâb bi-şerhi Tahrîri Tenkîhi'l-Lübâb*, thk. Ahmed Ali Abdul'âl - Halil Mahmud Halil (Amman: Dârü'l-Feth, 2023), 1/72-74.

⁴⁷ el-Ensârî, *Tuhfetü't-tullâb*, 1/76, 80, 94, 112, 113, 116, 122, 141.

⁴⁸ el-Ensârî, *Tuhfetü't-tullâb*, 1/25.

⁴⁹ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *Hulâsetü'l-fevâidi'l-mahviyye fi şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye* (Kahire: Ezher Kütüphanesi, 3156), 13.

⁵⁰ Câbir, *Şeyhü'l-İslâm Zekerîyyâ el-Ensârî ve eseruhü fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 61.

2.6. *Zikru âyâtî'l-Kur'ân el-müteşâbihât el-muhtelifa ve gayri'l-muhtelifa/Esile havle âyât mine'l-Kur'ân*

(ذکر آیات القرآن المتشابهات المختلفة وغير المختلفة/أسئلة حول آيات من القرآن)

Kâtip Çelebi; *Keşfü'z-zunûn*'da Zekeriyâ el-Ensârî'ye ait olan *Fethu'r-rahmân bi-keşfi mâ yeltebis fi'l-Kur'ân* adlı eserle ilgili ذكر الآيات وهو مختصری: ذكر الآيات المختلفة وغير المختلفة، المتشابهات، المختلفة وغير المختلفة (Müteşâbih, [ziyade, takdim vb. şekilde] farklılık arz eden ve etmeyen âyetlerle ilgili bir muhtasardır) değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵¹ Târik Yûsuf Hasan Câbir ise bu değerlendirmeyi muhtemelen yanlış anlayarak Ensârî'ye المختلفة وغير المختلفة المتشابهات (Zikru âyâtî'l-Kur'ân el-müteşâbihât el-muhtelifa ve gayri'l-muhtelifa) adında bir eser nispet etmiştir.⁵² Bu hususta Câbir'den etkilendiğini düşündüğümüz İsmail Narin'in de aynı hataya düştüğü görülmüştür.⁵³

Ahmet Abdülkâdir ise Ensârî'ye “*Esile havle âyât mine'l-Kur'ân*” adıyla bir eser nispet ederek bu eserin *Keşfü'z-zunûn*'da أسئلة القرآن وأجوبتها (*Esiletu'l-Kur'an ve ecvibetaha*) ismiyle geçtiğini söylemiştir. Abdülkâdir, daha sonra Brockelmann'ın (ö. 1956) bu eseri “*Zikru âyâtî'l-Kur'ân el-müteşâbihât*” ismiyle zikrettiğini ifade ederek bu üç farklı isimle Ensârî'ye ait “*Fethu'r-rahmân bi-keşfi mâ yeltebis fi'l-Kur'ân*” adlı eserin kastedilmiş olabileceğini söylemiştir.⁵⁴ Abdülkâdir'in yaptığı bu değerlendirmenin isabetli olması kuvvetle muhtemeldir. Zira yukarıda geçen söz konusu isimlerle Ensârî'ye müstakil birer eser nispet edenlerin kaynağı *Keşfü'z-zunûn*'dur. *Keşfü'z-zunûn*'un ilgili bölümüne baktığımızda ise Ensârî'ye aidiyeti hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmayan *Fethu'r-rahmân bi-keşfi mâ yeltebis fi'l-Kur'ân* adlı eser olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁵⁵ Ayrıca yukarıda geçen Arapça metinlerin tamamının, Ensârî'nin *Fethu'r-rahmân bi-keşfi mâ yeltebis fi'l-Kur'ân* adlı eserinden alıntı olduğunu belirtmemiz gerekir.⁵⁶ Ensârî'nin bazı eserlerini tahkik eden Ahmed Ali Abdulâl-Halil Mehmud Halil de söz konusu isimlerle Ensârî'ye ait herhangi bir eserin bulunmadığını söylemiştir.⁵⁷ Dolayısıyla yukarıda geçen isimlerle Ensârî'ye müstakil

⁵¹ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1232.

⁵² Câbir, *Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî ve eseruhü fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 48.

⁵³ Narin, *Zekeriyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb*, 125-126.

⁵⁴ Abdülkâdir, “Zekeriyâ el-Ensârî: Musannefâtühü”, 170-171.

⁵⁵ Bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/81; 2/1232.

⁵⁶ وبعد فهذا مختصرٌ في ذكر آيات القرآن المتشابهات، المختلفة بزيادة، أو تقديم، أو إبدال حرفٍ بآخر، أو غير ذلك مع بيان سبب تكراره، وفي ذكر أمودج من أسئلة القرآن العزيز وأجوبتها، صريحاً أو إشارةً، جمعته من كلام العلماء المحققين، ما فتح الله به من فيض فضله المتين، “فتح الرحمن بكشف ما يلبس في القرآن وبهيمته به: “فتح الرحمن بكشف ما يلبس في القرآن (Bu eser; Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerini, ziyade, takdim, bir harfin başka bir harfle değiştirilmesi ve bunlar dışında farklılık arz eden âyet ve bu âyetlerin tekrar edilmesinin nedenlerini kapsayan muhtâsar bir çalışmadır. Eser, aynı zamanda muhakkik ulemânın kelâmından cem' ettiği Kur'ân'daki bazı âyetlerle ilgili sorulması muhtemel soru ve cevaplarını da sarâhaten veya işaretlen kapsamaktadır...) Ebû Yahyâ Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî Ensârî, *Fethu'r-rahmân bi keşfi mâ yeltebisü fi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Beyrut: Dârü'l-Kur'ân'î'l-Kerim, 1983), 8.

⁵⁷ el-Ensârî, *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*, 66-67.

eserler nispet etmenin hatalı olduğu söylenebilir.

2.7. *et-Tebyîn fi ahkâmi'n-nûni's-sakine ve't-tenvîn* (التبيين في أحكام النون الساكنة والتنوين)

Bu çalışma, tecvid ilmine dairdir. Ahmed Abdülkâdir, eserin mahtût bir nüshasının Hindistan'ın Rampur şehir kütüphanesinde bulunduğunu aktarmaktadır.⁵⁸ Fakat bu eserin Ensârî'ye ait *Tuhfetu nucebâi'l-'asr fi ahkâmi'n-nuni's-sâkine ve't-tenvîn ve'l-meddi ve'l-kasr* adlı eser olma ihtimali yüksektir. Zira eserin ismi daha kolay olsun diye ihtisâr edilmiş olabilir. Nitekim bu eserin ismi, *el-Kevâkibü's-Sâ'ire*'de *Mukaddime fi ahkâmi'n-nûni's-sâkine ve't-tenvîn* şeklinde geçmektedir.⁵⁹ Abdülkâdir, bu eser isminin bazı kaynaklarda de *Tebyîn mâ fi ahkâmi'n-nûni ve't-tenvîn* şeklinde geçtiğini söylemektedir.⁶⁰ Dolayısıyla nispeten uzun sayılan ismin daha kolay olması için farklı isimlerle ihtisâr edilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca İsmail Narin de her iki isimle aynı eserin kastedilmiş olabileceğini ifade etmektedir.⁶¹ Bu nedenle söz konusu isimle Ensârî'ye müstakil bir eserin nispet edilmesi hatalı olduğu söylenebilir.

2.8. *Şerhu Muhtasarı Kurretü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâleti ve beyne'l-lafzayn* (شرح مختصر قرّة العين في الفتح والامالة وبين اللفظين)

Ahmed Abdülkâdir; *ed-Dav'ü'l-lâmi'* ve *el-Kevâkibü's-sâ'ire* adlı eserlerden naklen Ensârî'ye *Şerhu Muhtasarı Kurretü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâleti ve beyne'l-lafzayn* adlı bir şerh nispet ederek bunun ona (Ensârî'ye) ait *Muhtasarı Kurratü'l-'ayn* adlı eserin şerhi olduğunu söylemiştir.⁶² Ancak söz konusu eserlerin ilgili bölümlerine bakıldığında Ensârî'nin şerh ve ihtisâr türü eserlerinin iç içe/karışık olarak verildiği görülmektedir.⁶³ Muhtemelen Ahmed Abdülkâdir, yanlış anlama sonucu böyle bir nakilde bulunmuştur. Ahmed Abdülkâdir'in söz konusu şerhin bulunduğu yer ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmaması söylediklerimizi teyit etmektedir. Zira Ahmed Abdülkâdir, makalesini Ensârî'nin eserleri bulunduğu yerleri tespit üzere telif etmiştir. İsmail Narin de bazı kaynaklarda söz konusu şerhin Ensârî'ye nispet edildiğini fakat bunu teyit eden veya reddeden herhangi bir bilgiye ulaşamadığını söylemiştir.⁶⁴

⁵⁸ Abdülkâdir, "Zekerıyyâ el-Ensârî: Musannefâtühü", 173.

⁵⁹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 203.

⁶⁰ Abdülkâdir, "Zekerıyyâ el-Ensârî: Musannefâtühü", 175.

⁶¹ Narin, *Zekerıyyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb*, 122.

⁶² Abdülkâdir, "Zekerıyyâ el-Ensârî: Musannefâtühü", 179.

⁶³ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 3/236; el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/203.

⁶⁴ Narin, *Zekerıyyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb*, 123.

2.9. Şerhu Risâleti't-Tevhîd (شرح رسالة التوحيد)

İsmail Narin, Brockelmann'ın bu adla Ensârî'ye bir eser nispet ettiğini söylemiştir.⁶⁵ Fakat söz konusu isimle Ensârî'ye ait *Fethu'r-rahmân bi-şerhi Risâle Veli Reslân* adlı eserin kastedilmiş olması muhtemeldir. Zira *Şerhu Risâleti't-Tevhîd* isminden hareketle Ensârî'nin tevhid ilmine dair telif edilen bir risâleye şerh yazdığı anlaşılmaktadır. Ensârî'nin yukarıda geçen eseri de bu manaya tamamen uymaktadır. Çünkü Ensârî'nin *Fethu'r-rahmân* adlı eseri, Reslân b. Yakûp b. Abdullah ed-Dımaşkî'nin (ö. 699/1300) tevhid ilmine dair telif ettiği *er-Risâle* adındaki eserin şerhidir.⁶⁶

2.10. Tehzibü'd-delâle (تهذيب الدلالة)

Târık Yûsuf Hasan Câbir, Brockelmann'dan naklen bu eseri Ensârî'ye nispet edip ona ait Tasavvuf ilmine dair *İhkâmü'd-delâle 'alâ tahrîri'r-Risâle* adlı eserin ihtisârı olduğunu söylemiştir.⁶⁷ Ahmet Abdülkâdir ise *Tehzibü'd-delâle*'nin Ensârî'ye ait *İhkâmü'd-delâle 'alâ tahrîri'r-Risâle* adlı eserin diğer bir ismi olabileceğini söylemiştir.⁶⁸ Ahmed Ali Abdulâl-Halil Mehmed Halil ise bu eserin Ensârî'ye değil Zeynülâbidîn isimli torununa ait olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Her iki durum da muhtemeldir. Çünkü bazen bir eserin birden fazla ismi olabilmektedir. Ayrıca müellifle aynı nispeti taşıyanlar birbirine karışabilir ki konumuzla alakalı muhtemelen torun Zeynülâbidîn için de Ensârî nispeti kullanılmıştır. Dolayısıyla söz konusu eser torun Ensârî'ye (Zeynülâbidîn) nispet edilmek yerine sehven Zekeriyâ el-Ensârî'ye nispet edilmiştir. Ayrıca Brockelmann dışında söz konusu isimle Ensârî'ye bir eser nispet eden tespit edilmemiştir.

2.11. Şerhü'l-Erba'în en-Neveviyye (شرح الأربعين النووية)

Bu eser, imam Nevevî'ye ait *Hadisü'l-erba'în'in (el-Erba'üne'n-Neveviyye)* şerhidir. Bu şerhi, Ensârî'ye nispet eden bazı çağdaş araştırmacıların kaynağı Brockelmann'dır.⁷⁰ Ancak şerhin Ensârî'ye ait olup olmadığı hususunda ihtilaf bulunmaktadır.⁷¹ Söz konusu şerhi tahkik eden Tahsin Gider, aşağıdaki bilgilere dayanarak eserin Ensârî'ye ait olduğu kanaatine varmıştır.

⁶⁵ Narin, *Zekeriyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb*, 135.

⁶⁶ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/867.

⁶⁷ Câbir, *Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî ve eseruhû fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 57.

⁶⁸ Abdülkâdir, "Zekeriyâ el-Ensârî: Musannefâtühû", 170,175.

⁶⁹ el-Ensârî, *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*, 67.

⁷⁰ Bk. Abdülkâdir, "Zekeriyâ el-Ensârî: Musannefâtühû", 178; Câbir, *Şeyhü'l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî ve eseruhû fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 52; Narin, *Zekeriyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb*, 133.

⁷¹ Tahsin Gider, *Kâdî Zekeriyâ el-Ensârî'ye Ait Kırk Hadis Şerhi'nin Tahkik ve Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 28-31.

a) Ezher Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardan birinin kapağı üzerinde, “*Şerhu metni'l-Erba'în li-ş-Şeyhi'l-Îmâmi'l-Kâdî Zekerıyyâ el-Ensârî*” ibaresinin yer alması,

b) Söz konusu şerhin el-Ezherü'ş-Şerif mahtût eserler katalogunda Ensârî adına kaydedilmiş olması,

c) Söz konusu şerhin “el-Mektebetü'l-Mustafa” internet sitesinde bulunan üç farklı nüshasının üzerinde Ensârî'nin ismi bulunmamakla birlikte onun adına kataloga kaydedilmiş olması,

d) “Alukah” internet sitesindeki bilgiye göre el-Ezher Kütüphanesinde bulunan bir nüshanın kapağında İmam Nevevî'nin adı yazılı olmasına rağmen kataloga Ensârî adına kaydedilmiş olması,

e) Dârü'l-İftâi'l-Mısriyye sitesinde, Ensârî'nin el-Erba'ûn üzerine şerhinin bulunduğu yazılması,

f) *el-Fethü'l-mübîn bi-şerhi'l-Erba'în* adlı eseri tahkik eden komisyonun; Ensârî'nin İmam Nevevî'nin Erba'ûn'u üzerine bir şerhinin bulunduğunu söylemesi,

g) Nevevî'nin öğrencisi Alâuddîn el-Attâr'ın, Nevevî'nin el-Erba'ûn'u üzerine yazdığı şerhin mukaddimesinde Nevevî'nin kendi el-Erba'ûn'u'ne bir şerh yazmaya niyetlendiğini fakat bunun ona nasip olmadığını söylemesi,

h) Gider'in söz konusu şerhi hocası Muhammed Salih Ekinci'ye göstermesi ve hocanın baştan sona okuyarak eser hakkında şöyle değerlendirmede bulunması: “Bu şerhte İmam Nevevî'nin etkisi görünmüyor. Ayrıca bu şerhte Karrâfi'den nakiller var ve o İmam Nevevî'nin çağdaşıdır. Dolayısıyla İmam Nevevî'nin ondan nakiller yapması uzak bir ihtimaldir.”⁷²

Tahsin Gider'in ileri sürdüğü ve hemen hepsinin aynı minvalde olan ilk altı gerekçe çok da kuvvetli olduğu söylenemez. Çünkü Gider'in ulaştığı dört farklı nüshadan sadece birinin üzerinde Ensârî isminin yazıldığı tespit edilmiştir. Geri kalan nüshalardan ikisinin üzerinde hiç kimsenin ismi bulunmazken birinde İmam Nevevî'nin ismi bulunmaktadır. Söz konusu şerhin kataloglarda Ensârî adına kaydedilmiş olması ise tamamen hata sonucu veya *Hadisu'l-Erba'în*'in Ensârî'ye ait olan başka bir şerhi olabilir. Zira aşağıda zikredeceğimiz bazı delillerden hareketle Tahsin Gider'in tahkik ettiği söz konusu şerhin Ensârî'ye ait olmadığını kuvvetle muhtemel olduğu anlaşılacaktır.

Nispeten daha kuvvetli olduğunu kabul edebileceğimiz son iki delil olan Alauddîn el-Attâr ve Muhammed Salih Ekinci'nin söylediklerinden ise söz konusu şerhin Ensârî'ye ait olduğu anlamı çıkmaz. Attâr ve Ekinci'nin söylediklerinden hareketle sadece şerhin İmam Nevevî'ye ait olmadığı anla-

⁷² Gider, *Kırk hadis şerhi*, 30-31.

şılır. Dolayısıyla bu son iki delilden hareketle söz konusu şerhin Ensârî'ye ait olabileceği ihtimali olduğu gibi üçüncü bir şahsa da ait olabilme ihtimali de vardır. Zira baştan sona okumamıza rağmen eserde ne İmam Nevevî ne de Ensârî'nin herhangi bir izine rastlandık. Fakat Tahsin Gider'in son iki gerekçeden hareketle söz konusu şerhin Ensârî'ye ait olabileceğini ileri sürmesi, onun üçüncü bir ihtimale yer vermediği anlaşılmaktadır. Ancak buradaki amacımız eserin kime ait olduğunu tespit etmekten ziyade, Ensârî'ye ait olup olmadığını tespit etmektir. Bu bağlamda aşağıdaki delillerden hareketle söz konusu şerhin Ensârî'ye ait olmadığını düşünmekteyiz:

a) Klasik kaynaklarda Ensârî'ye söz konusu isimle bir şerh nispet edilmemektedir.

b) Ensârî'ye aidiyeti kesin olup günümüze ulaşan tüm eserlerde bir mukaddime bulunur ve Ensârî, mukaddimedede esere verdiği ismi ve telif amacını/sebebinin açık bir şekilde ifade eder. Söz konusu bu şerhte ise böyle bir durum söz konusu değildir.

c) Ensârî, ilim dalı ayrımı yapmaksızın tekrara düşmemek için eserleri arasında sürekli atıfta bulunmaktadır. Örneğin hadis ilmiyle ilgili eserlerinden yine hadis ilmiyle ilgili eserlerine atıf yaptığı gibi⁷³ fıkıh eserlerine de atıf yapmaktadır.⁷⁴ Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu şerhte böyle bir husus bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle ne *Şerhu'l-Erba'în en-Neveviyye*'den Ensârî'nin herhangi bir eserine, ne de Ensârî'nin herhangi bir eserinden söz konusu şerhe bir atıf vardır.

d) *Şerhu'l-Erba'în en-Neveviyye*'nin müellifi, إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالتَّسْيِيَةَ وَمَا أَسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ hadisi üzerine kapsamlı bir eser telif ettiğini söylemektedir.⁷⁵ Fakat bu konudaki eserin ismini zikretmediği için bu eserin adını tespit etmemiz mümkün görünmemektedir. Nitekim *Şerhu'l-Erba'în en-Neveviyye*'yi tahkik eden Tahsin Gider de bu eseri tespit edemediğini söylemektedir. Ensârî de aynı hadisi *Esne'l-metâlib*'te delil olarak kullanmaktadır fakat hadisle ilgili herhangi bir çalışmasından söz etmemektedir.⁷⁶ Şayet söz konusu hadis ile ilgili bir çalışması bulunsaydı büyük ihtimalle atıfta bulunurdu. Çünkü Ensârî, ilim dalı ayrımı yapmaksızın eserleri arasında sürekli atıf yapmaktadır.

⁷³ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî el-Ensârî, *Minhatü'l-bârî bi-şerhi (Tuḥfetü'l-bârî 'alâ) Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Süleyman b. Derey' el-'Âzamî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), 5/41; 8/443.

⁷⁴ el-Ensârî, *Minhatü'l-bârî*, 5/505; 6/333; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî, *Fethu'l-'allâm bi-şerhi'l-'Îlâm bi-ahâdîsi'l-ahkâm*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/97, 139, 158, 248, 302, 474.

⁷⁵ Gider, *Kırk hadis şerhi*, 148.

⁷⁶ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib (Şehâbeddin er-Remlî el-kebîr'in hâşiyesiyle birlikte)* (Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 2001), 1/101.

e) Ensârî'nin aynı konuda telif ettiği eserler genellikle aynı minvâlde bir anlatım tarzına sahiptirler. Fakat söz konusu şerhin Ensârî'nin diğer hadis eserleriyle aynı minvâlde olduğu söylenemez. Örneğin Ensârî'nin metinleri dakik, her bir kelimenin bir önemi olduğu ve özenerek seçildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu şerhin metinlerinin ise nispeten daha basit olduğu söylenebilir.

f) Ensârî, Şâfiî mezhebine müntesip bir âlim olup fıkıh eserlerinde en ihtilafli konularda dahi mümkün mertebe diğer mezheplere sarâhaten atıfta bulunmamaktadır. Söz konusu şerhte ise ihtiyaç olmadığı halde sarâhaten Hanefî mezhebine yer yer atıflar yapıldığı görülmektedir.⁷⁷

g) " أُمرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا " (İnsanlar kelime-i şahadet getirinceye, namaz kılincaya ve zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Şayet bunları yaparlarsa Allah hakkı hariç, kanları ve mallarını korumuş olurlar. Artık onların hesabı Allah'a aittir.)

Ensârî; *Minhatu'l-bârî* adlı hadis eserinde yukarıdaki hadisi şerh ederken oruç, hac ve diğer dini vecibelerin de yerine getirilinceye kadar; namaz ve zekât gibi savaşı gerektirdiğini söylemektedir. Zira Ensârî; yukarıdaki hadiste dini vecibelerden en önemli olan hususlar veya biri bedeni, diğeri mali olan ibadetlerden birer örnek vermekle iktifa edildiğini söylemektedir.⁷⁸ Söz konusu şerhte ise sadece hadiste sarâhaten zikredilen üç husus yerine getirilinceye kadar savaş yapılabilir; oruç ve hac gibi diğer dini vecibeler için ise sadece hapis vb. cezalar verilebilir, denmektedir.⁷⁹ Yukarıdaki hadise ait bu iki farklı ve birbirine muhalif yaklaşımın aynı müellife, hatta aynı mezhebe müntesip farklı âlimlere bile ait olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir. Kaldı ki Ensârî, eserleri arasında sürekli atıfta bulunun bir âlim olarak bilinir. Şayet söz konusu şerh, Ensârî'ye ait olsaydı bu tarzını sürdürmesi beklenirdi veya neden böyle bir çelişkiye düştüğünü açıklaması gerekirdi.

Netice olarak Ensârî'nin *Şerhu'l-Erba'în en-Neveviyye* isminde bir şerhi olsa bile Tahsin Gider'in tahkik ettiği söz konusu şerhin ona ait olmadığı söylenebilir. Ahmed Ali Abdulâl-Halil Mehmud Halil de Ensârî'nin günümüze kadar ulaşan tüm eserlerinde bir mukaddime bulunduğu fakat söz konusu şerhte herhangi bir mukaddime bulunmadığının ve ayrıca ilgili şerhin metinde de Ensârî'ye ait hiçbir emare bulunmadığını ifade ederek Ensârî'ye ait olup olmadığını tespit edemediğini söylemiştir.⁸⁰

⁷⁷ Gider, *Kırk hadis şerhi*, 66, 88, 106.

⁷⁸ el-Ensârî, *Minhatü'l-bârî*, 1/170-171.

⁷⁹ Gider, *Kırk hadis şerhi*, 94.

⁸⁰ el-Ensârî, *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*, 64.

SONUÇ

İslâmî ilimlerin muhtelif alanlarında onlarca eseri bulunan Şeyhül-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî hakkında bir hayli çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda Ensârî'nin telif ettiği eserler de ele alınmıştır. Zikredilen eserlerin çoğunun Ensârî'ye aidiyeti hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Zira Ensârî'ye ait eserlerin çoğu tabakât türü kitaplarında isimleri geçmekte ve kahir ekseriyeti tahkik edilerek günümüze kadar ulaşmış bulunmaktadır. Ayrıca Ensârî'ye aidiyeti kesin olan eserlerde bir mukaddime bulunur. Ensârî, bu mukaddimedeki eserin hangi ilim dalıyla ilgili olduğunu; ihtisâr mı yoksa şerh mi olduğunu, ihtisâr ise hangi eserin ihtisârı olduğunu ve ne için ihtisâr ettiğini; şerh ise hangi eserin şerhi olduğunu ve neden şerh ettiğini açıklamaktadır. Ensârî'nin, üslup olarak mümkün mertebe kapsamlı kavramlar tercih ettiği ve ilim dalı ayrımı yapmaksızın tekrara düşmemek için eserleri arasında sürekli atıfta bulunduğu görülmektedir. Ensârî'nin söz konusu eserleri hakkında verilen bu bilgilerden hareketle bir eserin ona ait olup olmadığını tespit etmek zor olmasa gerekir. Fakat buna rağmen hatalı bir şekilde bazı eserlerin ona nispet edildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda genel olarak araştırmacıların şu üç husustan ötürü Ensârî'ye ait olmayan bazı eserleri hatalı bir şekilde ona nispet ettikleri tespit edilmiştir:

- Başka müelliflere ait eserlerin sehven Ensârî'ye nispet edilmesi,
- Ensârî'ye aidiyeti kesin olan bazı eserlerin farklı isimlerinin müstakil birer eser olarak telâkki edilmesi,
- Ensârî'ye ait eserler hakkında yapılan açıklamanın yanlış anlaşılması sonucu söz konusu açıklamanın müstakil bir eser olarak algılanması.

KAYNAKÇA

- Abdülkâdir, Abdülkâdir Ahmed. "Zekeriyâ el-Ensârî: Musannefâtühü ve emâkinü vücûdi mahtûtâtihâ". *Âfâku's-Sekâfe ve't-Türâs* 29/30 (2000), 169-189.
- Arûsî, Mustafa b. Muhammed b. Ahmed b. Musa el-'Arûsî. *Netâici'l-efkâri'l-kudsiyye fi beyâni me'ânî Şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye li şeyhilislâm Zekeriyâ el-Ensârî*. thk. Abdolvâris Muhammed Ali. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Ayderûs, Abdülkâdir b. Şeyh b. Abdullah. *en-Nûrû's-sâfir 'an ahhâri'l-karni'l-'âşir*. thk. Ahmed Hâlû - Mahmûd el-Arnâvud. Beyrut: Dârü's-Sadr, 2001.
- Bağdadî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdadî. *Hediyyetü'l-'ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Bağdadî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdadî. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Câbir, Târik Yûsuf Hasan. *Şeyhül-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî ve eseruhû fi'l-fıkhî's-Şâfiî*. Amman: el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Cemel, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî. *Fütâhâtü'l-vehhâb bi-tavzihi Şerhi Menheci't-tullâb (Hâşiyetü'l-Cemel)*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh el-Kostantîni el-Osmânî Kâtib Çelebi (Hâcî Halife). *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-

- 'Arabî, ts.
Demir, Hasan. *Bir mezhebin diğer mezhebi temsili*. İstanbul: Sonçağ Akademi Yay., 2021.
- Demir, Hasan. "Seyfuddîn el-Âmidî'nin Gâyetü'l-Emel fi İlmi'l-Cedel Adlı Eseri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2021), 256-278.
- Durmuş, İsmail - Ergin, Ali Şakir. "İbnü'l-Verdî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/239-240. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî. *Fethu'r-rahmân bi-keşfi mâ yeltebisü fi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, 1983.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *el-Ğurerü'l-behiyye fi şerhi'l-Behcetî'l-Verdiyye (İbn Kâsım el-Abbâdî ve Abdurrahman b. Muhammed eş-Şirbînî'nin hâşiyeleriyle birlikte)*. thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. 5 Cilt. b.y.: Matbaatü'l-Meymene, ts.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Fethu'l'allâm bi-şerhi'l-İlâm bi-ahâdîsi'l-ahkâm*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî. "Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb". (*er-Rakki'l-Menşûr*) المنشور Erşim 06 Nisan 2023. <https://app.alreq.com/ar/AuthorredBooks/AuthorredBook/08d7d73c-340e-eed0-32ee-83de6db7a38c>
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Tenkîhi'l-Lübâb*.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Hulâsetü'l-fevâidi'l-mahviyye fi şerhi'l-Behcetî'l-Verdiyye*, ts.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *İmâdü'r-rızâ bi-beyâni Edebi'l-kazâ*. Aden: Matbaatü'l-Fetât el-Cezire, 1941.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Minhatü'l-bârî bi-şerhi (Tuhfetü'l-bârî 'alâ) Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Süleyman b. Derey' el-'Âzamî. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb*. thk. Ahmed Ali Abdulâl - Halil Mahmud Halil. Beyrut: Dârü'l-Feth, 2023.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Tuhfetü't-tullâb bi-şerhi Tahrîri Tenkîhi'l-Lübâb (ez-Zeyyâdî, es-Seccâ'î ve el-Bâcûrî'nin talikatlarıyla birlikte)*. thk. Ahmed Ali Abdul'âl - Halil Mahmud Halil. 2 Cilt. Amman: Dârü'l-Feth, 2023.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. 4 Cilt. Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 2001.
- Gazzî, Ebû'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî ed-Dımaşkî. *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkibi a'yânî'l-mi'eti'l-âşire*. nşr. Muhammed Ali Beydun. thk. Halil Mansur. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Gider, Tahsin. *Kâdî Zekerıyyâ el-Ensârî'ye ait kırk hadis şerhi'nin tahkîk ve değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Gündüz, İrfan. "el-Arûsî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/423-424. İstanbul: TDV Yay., 1991.

- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmi'ü's-şürûh ve'l-havâşî*. 3 Cilt. Ebûzabî, 2004.
- İbn İyâs, Ebû'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbüddîn Ahmed el-Hanefî. *Bedâ'î'u'z-zühûr fî vekâ'î'i'd-dühûr*. thk. Muhammed Mustafa. 5 Cilt. el-Heyetü'l-Mısriyyeti'l-'Amme li'l-Kitâb, 1984.
- İbnü'l-Hımsî, Ahmed b. Muhammed b. Ömer Şehâbeddin. *Havâdisü'z-zamân ve vefeyâtü's-şüyûh ve'l-akrân*. thk. Abdulaziz Fayyad Harfûş. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2000.
- Kallek, Cengiz. "el-Hâvi's-Sağîr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/535-536. İstanbul: TDV Yay., 2000.
- Kallek, Cengiz - Özel, Ahmet. "Zekeriyâ el-Ensârî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/212-215. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-mü'ellifn terâcimü musannifi'l-kutübi'l-'Arabîyye*. 4 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Narin, İsmail. *Zekeriyâ el-Ensârî ve Menhecü't-Tullâb*. Ankara: İlahiyat Yay., 2021.
- Özel, Ahmet. "Remlî, Şehâbeddin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/564-565. İstanbul: TDV Yay., 2007.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddi Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, ts.
- Şerkâvî, Abdullah b. Hicâzî b. İbrâhîm el-Ezherî eş-Şerkâvî. *Fethu'l-kadîri'l-habîr bi-şerhi Teysîri't-Tahrîr*. Beyrut: Dârü'n-Nûr, 2013.
- Yâkût el-Hâmevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sadr, 1977.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002.

📄 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): Nurettin Yıldırım.

📄 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.